

Πίσω από τον Άγιο Δημήτριο

Ο πατέρας μου ήταν το δεύτερο από τα επτά παιδιά μιας αστικής και ευυπόληπτης κοζανίτικης οικογένειας. Πτυχιούχος της Ανωτάτης Εμπορικής Σχολής Αθηνών, εργαζόταν στο νεοσύστατο τότε Ι.Κ.Α. στη Θεσσαλονίκη, όπου και γνώρισε τη μητέρα μου. Η μητέρα μου ήταν το τέταρτο και τελευταίο παιδί μιας προσφυγικής οικογένειας από τη Φιλαδέλφεια της Μικράς Ασίας, η οποία ζούσε στη Θεσσαλονίκη. Ήταν απόφοιτος της νομικής σχολής, αλλά εργαζόταν κι αυτή στο Ι.Κ.Α. χωρίς να ασκήσει ποτέ της το επάγγελμα του δικηγόρου.

Όταν γεννήθηκα εγώ, οι γονείς μου αποφάσισαν να αφήσουν το μικρό σπίτι που νοίκιαζαν και να συγκατοικήσουν με την οικογένεια της μητέρας μου. Με αυτόν τον τρόπο, αφενός θα μπορούσε η μητέρα μου να φροντίζει τους ηλικιωμένους γονείς της και αφετέρου θα ήταν πιο εύκολο να συγκεντρώσουν τα απαιτούμενα χρήματα για την αγορά δικού τους σπιτιού. Έτσι, στο σπίτι που μεγάλωσα μέναμε οκτώ άτομα: ο μεγαλύτερος αδελφός της μητέρας μου, ο Πάνος, κοιμόταν στο σαλόνι, εγώ με τους γονείς μου στο ένα υπνοδωμάτιο, η γιαγιά μου με την κοπέλα που βοηθούσε τη μητέρα μου στα οικιακά στο δεύτερο υπνοδωμάτιο και ο παππούς μου με τον δεύτερο αδελφό της μητέρας μου, τον Λουκά, σ' ένα τρίτο. Όλοι αυτοί σ' ένα διαμέρισμα 77τ.μ., εκ των οποίων τα 10 περίπου ήταν διάδρομοι, χωρίς να υπάρξει ποτέ από κανέναν κάποια έκφραση δυσφορίας. Τα Σάββατα μόνο δημιουργούνταν ένας συνωστισμός στην τουαλέτα, καθώς ήταν η μέρα που διαδοχικά παίρναμε όλοι το μπάνιο μας.

Τέτοιες συνθήκες συγκατοίκησης μπορεί, το λιγότερο, να ξενίζουν στις μέρες μας, αλλά τα παλαιότερα χρόνια ήταν συνηθισμένες. Ειδικά στις προσφυγικές οικογένειες, οι οποίες προσπαθούσαν να ανασυσταθούν από τις στάχτες τους έχοντας ελάχιστη

εξωγενή βοήθεια αλλά μεγάλα ψυχικά αποθέματα. Την έλλειψη των ανέσεων και της ευμάρειας αντιστάθμιζε το συναισθηματικό δέσιμο, στοιχείο απαραίτητο για να αντιμετωπισθεί ο νέος αναγκαστικός τρόπος ζωής, η ρετσινιά του «τουρκόσπορου» και η εχθρότητα των ντόπιων, των «μπαγιάτηδων», οι οποίοι ένιωθαν πως με την έλευση των προσφύγων περιοριζόταν ο κυριαρχικός τους χώρος και δυσχεραινόταν η επιβίωσή τους. Η προσαρμογή ήταν ακόμα πιο δύσκολη για οικογένειες σαν της μητέρας μου, οι οποίες πριν τον ξεριζωμό είχαν υψηλό βιοτικό επίπεδο (όπως και οι περισσότερες οικογένειες από τις αναπτυγμένες περιοχές της Μικράς Ασίας).

Το σπίτι ήταν ένα ρετιρέ στην οδό Αγίου Νικολάου, απέναντι από το ιερό του Αγίου Δημητρίου. Η Αγίου Νικολάου, η οποία μέχρι τότε ήταν φτιαγμένη από κυβόλιθους, ασφαλοστρώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '70. Λίγο νωρίτερα είχε ασφαλοστρωθεί η Αγίου Δημητρίου, ενώ αρκετοί από τους μικρούς δρόμους της περιοχής παραμένουν ακόμα και στις μέρες μας στρωμένοι με κυβόλιθους. Βορειότερα του ναού, στη διασταύρωση της Αγίου Νικολάου με την Κασσάνδρου, βρισκόταν η «Αίγλη», το παλιό τούρκικο χαμάμ, που υφίσταται και στις μέρες μας και λειτουργεί ως κινηματογράφος και κέντρο διασκέδασης. Το 1970 λειτουργούσε ως κινηματογράφος και φιλοξενούσε αποκλειστικά τούρκικες ταινίες, μια και αυτές εύρισκαν ανταπόκριση στο προσφυγικό στοιχείο που κυριαρχούσε στη σύνθεση του πληθυσμού της περιοχής. Η «Αίγλη» χωριζόταν από τον αυλόγυρο της εκκλησίας με ένα στενό σοκάκι, το οποίο κατέληγε στην Κασσάνδρου. Εκατόν πενήντα μέτρα περίπου δυτικότερα της «Αίγλης», επί της Κασσάνδρου, βρισκόταν, όπως και σήμερα άλλωστε, το αντλιοστάσιο της ύδρευσης και στη συνέχεια, κολλητά, το κτήριο που συστεγάζονταν το 51^ο και το 52^ο δημοτικά σχολεία. Ανάμεσα στην Αίγλη και το αντλιοστάσιο υπήρχαν διώροφα σπίτια με αυλές και τελευταία, πριν το αντλιοστάσιο, ένας φούρνος. Απ' αυτά τα σπίτια μπορούσε να προμηθευτεί κανείς φρέσκα αυγά από τις κότες που εξέτρεφε η ιδιοκτήτρια στην αυλή της. Τα

σπίτια αυτά κατεδαφίστηκαν χωρίς, ευτυχώς, να κτισθεί στη θέση τους κάποιο τιμιεντένιο μεγαθήριο. Εκεί βρίσκεται σήμερα ένας από τους ελάχιστους, στο κέντρο της πόλης, χώρους ελεύθερης στάθμευσης.

Το πίσω μέρος του σπιτιού μας έβλεπε σ' ένα αδιέξοδο στενό, τη Φαληρέως, όπου βρισκόταν, πριν κτισθούν βέβαια οι πολυκατοικίες, το ανταλλάξιμο τούρκικο σπίτι που μεγάλωσε η μητέρα μου. Στη γωνία της Φαληρέως με την Αγίου Δημητρίου υπήρχε η ταβέρνα του Σωκράτη. Ο Σωκράτης ήταν μια γραφική φιγούρα με κατάμαυρο μυτερό μουστάκι και κατακόκκινα μάγουλα. Η τζαμαρία του καταστήματός του ήταν διακοσμημένη με κάτι μακρουλά πράγματα που έμοιαζαν με αγγούρια, αλλά είχαν πολύ μεγαλύτερο μήκος και περίεργα χρώματα, όπως ασημί ή χρυσό. Τότε δεν ήξερα τι ήταν, αλλά όταν μεγάλωσα κατάλαβα ότι ήταν βαμμένες κολοκύθες.

Λίγα καταστήματα της περιοχής συνεχίζουν να υφίστανται και στις μέρες μας, όπως το γνωστό για το γιαιούρτι του ζαχαροπλαστέι «Η Δορκάς» στην Κασσάνδρου, το σφαιριστήριο «Μακεδόνες» στην Αγίου Νικολάου, το ζαχαροπλαστέιο του Σκαντζέλη και τα σιδηρικά - χρώματα του Μπακαλιού στην Αγίου Δημητρίου. Υπάρχουν ακόμα τα περίπτερα στη διασταύρωση της Αγίου Νικολάου με την Αγίου Δημητρίου και το μανάβικο του «Τάσου» στην Αγίου Δημητρίου (ανάμεσα στην Αγίου Νικολάου και τη Φαληρέως), χωρίς να βρίσκονται όμως ούτε στα περίπτερα ο κυρ-Γιώργος και ο κυρ-Παντελής, ούτε στο μανάβικο ο Τάσος. Πρόσφατα έκλεισαν το φιλικατζίδικο του κυρ-Γιάννη και το παντοπωλείο του Παναγιώτη στην Αγίου Νικολάου, που εξυπηρετούσαν για περισσότερο από τέσσερις δεκαετίες τη γειτονιά, ενώ εκμοντερνίστηκε το καφενείο «Κρυστάλ» στη διασταύρωση της Αγίου Δημητρίου με την Αγίας Σοφίας αλλάζοντας και τρόπο λειτουργίας.

Ο χώρος γύρω από τον ναό του Αγίου Δημητρίου δεν έχει υποστεί και πολλές αλλαγές μέχρι σήμερα. Περιφράχτηκε ο αδιαμόρφωτος χώρος βόρεια του ναού και αναστηλώθηκε η κολυμβή-

θρα στο κέντρο της αυλής. Έγινε, επίσης, επισκέψιμος ο υπόγειος χώρος κάτω από το ιερό του ναού. Ένας ναός, ο οποίος ακόμα και τώρα μου προκαλεί κατάνυξη και δέος με τη μεγαλοπρέπεια του, πόσο μάλλον όταν ήμουν επτά χρονών και φάνταζε στα παιδικά μου μάτια ακόμα πιο μεγαλοπρεπής, επιβλητικός και μυστηριώδης (μια και ορισμένοι χώροι του δεν ήταν προσβάσιμοι). Θυμάμαι ότι μου είχε κάνει τεράστια εντύπωση, όταν είχαμε πάει μια μεγάλη Πέμπτη με τη μητέρα μου και τη θεία μου να παρακολουθήσουμε τη λειτουργία, καθώς ανεβήκαμε στο δεύτερο γυναικωνίτη και έβλεπα από ψηλά όλο εκείνο το πλήθος και τους σωρούς από τα στεφάνια στο ιερό.

Σχολείο πήγαινα στο 52^ο, το οποίο, όπως ήδη ανέφερα, συστεγαζόταν με το 51^ο δίπλα στο αντλιοστάσιο της ύδρευσης (τότε Ο.Υ.Θ.). Στο κτήριο σήμερα στεγάζεται το 51^ο δημοτικό μαζί με κάποιο γραφείο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το κτήριο έχει δύο αυλές: μία μικρότερη στην πρόσοψη επί της Κασσάνδρου και μία μεγαλύτερη στο πίσω μέρος.

Ανάμεσα στα παιδιά των δύο σχολείων υπήρχε αντιπαλότητα, η οποία κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων μπορεί να εκδηλωνόταν με μπουγελώματα ή φτυσίματα, αλλά όταν σχολνούσαμε λάβαινε μεγαλύτερη έκταση στην αυλή του Αγίου Δημητρίου και επεκτεινόταν σε επίπεδα χειροδικίας.

«Πρέπει να σταματήσουμε να μαλώνουμε. Αν συνεχίσουμε έτσι, όταν θα μεγαλώσουμε θα πάρουμε όπλα και θα σκοτωθούμε!», έλεγε ο συμμαθητής μου ο Λάζαρος, ο οποίος, όπως και πολλά παιδιά της τάξης, βλέποντας τη διένεξη υπό το πρίσμα των εξάχρονων και των επτάχρονων, της προσέδιδε διαστάσεις πολέμου.

Στην τάξη ήμαστε εξήντα παιδιά, αριθμός που σήμερα φαντάζει εξωπραγματικός. Παρ' όλες τις δυσκολίες, όμως, που δημιουργούνται από ένα τέτοιο αριθμό μαθητών, είχαμε μία εξαιρετική δασκάλα, την κυρία Ευτυχία (καλή της ώρα όπου κι αν βρίσκεται), η οποία μπορούσε όχι μόνο να κουμαντάρει όλα εκείνα τα ζιζάνια, αλλά να μας μάθει τόσα πράγματα, ώστε, όταν άλλα-

ξα σχολείο στην τρίτη δημοτικού, ένιωθα ότι τα μισά μαθήματα τα ήξερα ήδη από την προηγούμενη χρονιά.

Τα θρανία ήταν ξύλινα, βαμμένα με πράσινη λαδομπογιά, έχοντας ενωμένο το μέρος που καθόσουν με αυτό που έγγραφες. Η πλάτη σου ακουμπούσε στο πίσω θρανίο, εκτός αν καθόσουν στο τελευταίο, οπότε ακουμπούσε στον τοίχο. Στα θρανία καθόμαστε τρεις - τρεις και για να σηκωθεί ο μεσαίος έπρεπε προφανώς να σηκωθεί ένας απ' αυτούς που καθόταν στην άκρη.

Κυλικείο δεν είχαμε, υπήρχε όμως μια τάβλα στην είσοδο του σχολείου, όπου η γυναίκα του επιστάτη πουλούσε κουλούρια, καραμέλες, τσίχλες και διάφορα παρόμοια. Η αγαπημένη μου λιχουδιά ήταν τα μαντζούνια, τα οποία στοίχιζαν μία δεκάρα το ένα. Μια μέρα μάλιστα βρήκα στην αυλή του σχολείου ένα τάλιρο, ποσό αρκετά σημαντικό για την εποχή, ειδικά αν το είχε χάσει κάποιο παιδί. Δεν το παρέδωσα στη δασκάλα ή τον διευθυντή, ως θα όφειλα, αλλά φρόντισα να πάω κατευθείαν στη γυναίκα του επιστάτη και να γεμίσω τις χούφτες μου με το αγαπημένο μου γλύκισμα.

Μια που ανέφερα για δεκάρα και για τάλιρο, εκείνη την εποχή κυκλοφορούσαν κέρματα από δεκάρα μέχρι τριαντάρικο. Τα εικοσάρικα και τα τριαντάρικα σήμερα έχουν μεγάλη συλλεκτική αξία (ένα τριαντάρικο πωλείται στα παλαιοπωλεία 30€). Αν εξαιρέσεις τη δεκάρα και την εικοσάρα με την τρύπα στη μέση, τα υπόλοιπα κέρματα είχαν από τη μία όψη τον θυρεό των Γκλύξμπουργκ και από την άλλη την κεφαλή του Παύλου ή του Κωνσταντίνου, ανάλογα με το έτος κυκλοφορίας τους. (Τα εικοσάρικα αντί για θυρεό είχαν την εικόνα γυναικείας μορφής πάνω σε άλογο). Όσον αφορά τα παλαιότερα τριαντάρικα, στη μία πλευρά τους απεικονίζονταν ο χάρτης της Ελλάδος και στην άλλη οι κεφαλές όλων των βασιλέων, από τον Γεώργιο Α' μέχρι τον Παύλο. Στα νεότερα υπήρχε, αντίστοιχα, ο δικέφαλος αετός και οι μορφές του Κωνσταντίνου και της Άννας - Μαρίας. Στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, κυκλοφόρησαν κέρματα που απεικόνιζαν το έμβλημα της χούντας, δηλαδή τον στρατιώτη με φόντο τον φοίνικα.

Οι συγγενείς του πατέρα μου

Από το σόι του πατέρα μου στη Θεσσαλονίκη ζούσαν δύο αδέρφια του: ο θείος μου ο Λευτέρης και η θεία μου η Ελενίτσα. Ο θείος μου ο Λευτέρης, η γυναίκα του η Μαίρη και τα παιδιά τους, η Ρίτσα και ο Γιώργος, πέντε και τρία χρόνια μεγαλύτερά μου, αντίστοιχα, έμεναν στην οδό Παπαδιαμάντη – ένα στενό παράλληλο της Βασιλίσσης Όλγας -. Τους επισκεπτόμασταν αρκετά συχνά, γιατί αφενός με τον εξάδελφό μου δεν είχαμε μεγάλη διαφορά ηλικίας και μπορούσαμε να παίζουμε και αφετέρου τις επισκέψεις στο σπίτι του θείου Λευτέρη τις έβλεπα σαν ένα είδος εκδρομής, μια και η περιοχή διέφερε αρκετά απ' αυτήν που μέναμε εμείς. Θα 'λεγα ότι ήταν ένα μείγμα εξοχής με έντονες εισβολές αστικών στοιχείων.

Είχαν κτισθεί μερικές πολυκατοικίες, όπως αυτή που έμενε ο θείος μου, αλλά τα περισσότερα σπίτια ήταν ακόμα μονοκατοικίες, μερικά δε εξ αυτών, θα μπορούσα να πω, επαύλεις. Υπήρχαν ακόμα και μερικές κατοικίες, μάλλον σαν αγροικίες θα τις χαρακτήριζα, με πολύ μεγάλες αυλές, στις οποίες φιλοξενούνταν σκύλοι, κότες, κασίκες και διάφορα άλλα οικόσιτα ζώα. Η Παπαδιαμάντη, η Καρκαβίτσα και οι περισσότεροι γύρω μη κεντρικοί δρόμοι ήταν χωμάτινοι. Τα παιδιά εκεί έπαιζαν σ' ένα διαφορετικό περιβάλλον από αυτό που μεγάλωνα εγώ, χωρίς ιδιαίτερη έγνοια για διερχόμενα αυτοκίνητα.

Για να πάμε στου θείου Λευτέρη παίρναμε το λεωφορείο και κατεβαίναμε, επί της Βασιλίσσης Όλγας μια και ήταν διπλής κατεύθυνσης, στη στάση «Γεωργίου». Όλοι οι μεγάλοι δρόμοι τότε, όπως η Βασιλίσσης Όλγας, η Αγίου Δημητρίου, η Τσιμισκή, η Κασσάνδρου, ήταν αμφίδρομοι και χρειαζόταν ιδιαίτερη προσοχή για να τους διασχίσεις. Η μονοδρόμηση άρχισε αργότερα, μετά τα μέσα της δεκαετίας του '70.

Σηματοδότες βρίσκονταν μόνο στα κέντρα μεγάλων διασταυρώσεων, κρεμασμένοι από συρματόσχοινα, με φώτα και στις τέσσερις πλευρές τους. Στις αρχές της δεκαετίας άρχισε σταδιακά η

αντικατάστασή τους από τους σύγχρονους σηματοδότες, που στηρίζονται σε στύλους και απευθύνονται χωριστά σε οχήματα και πεζούς. Ένας από τους τελευταίους που αντικαταστάθηκαν στο κέντρο της πόλης βρισκόταν στη διασταύρωση της Αγίας Σοφίας με την Αγίου Δημητρίου.

Όσον αφορά τα λεωφορεία, στις αρχές της δεκαετίας ήταν μπλε με καμπυλωμένες γωνίες και άσπρες οροφές, στις οποίες υπήρχαν τρεις κυκλικόι εξαεριστήρες. Το κανονικό εισιτήριο τότε στοίχιζε μία δραχμή και η άνοδος γινόταν μόνο από την πίσω πόρτα, δίπλα από την οποία καθόταν ο εισπράκτορας. Στη συνέχεια κυκλοφόρησαν πιο «τετραγωνισμένα» λεωφορεία, ενώ το 1978 τέθηκαν, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, σε κυκλοφορία τα σπαστά λεωφορεία, που είχαν μάλιστα πορτοκαλί χρώμα. Τότε δρομολογήθηκαν και τα πρώτα λεωφορεία χωρίς εισπράκτορα, όπου έπρεπε να «βγάλεις» εισιτήριο από ένα σχετικά ογκώδες μηχάνημα εγκατεστημένο επάνω στο όχημα. (Κι όταν ήταν χαλασμένο το μηχάνημα υπήρχε ένα κασελάκι με μια σχισμή δίπλα στον οδηγό, για να ρίξεις το αντίτιμο του εισιτηρίου. Τώρα, το κατά πόσο μπορούσε να ελέγξει ο οδηγός το ποσό που έριχνε ο επιβάτης στο κασελάκι ήταν άλλο θέμα...)

Η θεία μου η Ελενίτσα έμενε με τον άνδρα της τον Νίκο και τις κόρες της, την Καίτη και τη Δώρα, σ' ένα μεγάλο διαμέρισμα επί της Αγίας Σοφίας μεταξύ Τσιμισκή και Μητροπόλεως. Επειδή οι ξαδέλφες μου ήταν κορίτσια και μεγαλύτερές μου, δεν είχα και πολλές επιλογές παιχνιδιού όταν πηγαίναμε σπίτι τους· το πολύ - πολύ να παίζαμε με τη Δώρα κανένα επιτραπέζιο (monopoly ή bingo αργότερα, σε μια επιτραπέζια εκδοχή του τηλεπαιχνιδιού του Νίκου Μαστοράκη). Καθόμουν έτσι και ζωγράφιζα με τους πολυάριθμους μαρκαδόρους της, σκηνές από ποδοσφαιρικά παιχνίδια, βγαλμένες από τη φαντασία μου.

Απέναντι από το σπίτι της θείας μου, εκεί που είναι σήμερα το ζαχαροπλαστείο του Τερκενλή, βρισκόταν το κατάστημα ηλεκτρικών ειδών της AEG. Μπροστά στις τηλεοράσεις της βιτρίνας

του περνούσαν τις ώρες τους περιμένοντας κάποιο αγώγι οι οδηγοί TAXI, αφήνοντας τα αυτοκίνητά τους στην πιάτσα που υπήρχε επί της Αγίας Σοφίας. (Το 1971 γινόταν το παιχνίδι για τα προκριματικά του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ανάμεσα στην Ελλάδα και την Αγγλία. Για να δεχτεί ένας ταξιτζής να μας πάει στο σπίτι μας, μας ζήτησε να περιμένουμε μέχρι να τελειώσει το ημίχρονο του παιχνιδιού!).

Λίγο πιο πάνω στην Αγία Σοφίας βρισκόταν η ταβέρνα «Κληματαριά», μέχρι να γίνει το 1977 εκλογικό κέντρο. Αργότερα κάποιοι από τους σερβιτόρους της την ξαναστήσανε στην Παύλου Μελά, όπου λειτούργησε μέχρι τις αρχές του 2000. Ο γύρος και τα σουτζουκάκια της ήταν από τα νοστιμότερα πράγματα που έχω γευτεί στη ζωή μου. Τότε ίσως να ήταν τα μόνα που μπορούσαν να με κάνουν να φάω παραπάνω από τη μερίδα μου, με αποτέλεσμα οι γονείς μου να φροντίζουν να την επισκεπτόμαστε όσο πιο συχνά γίνεται. Δίπλα στην είσοδο της κουζίνας της καθόταν ένας κύριος, ο οποίος εκτελούσε καθήκοντα μαρκαδόρου, έχοντας μπροστά του μια πολύ μικρή τηλεόραση. Μόλις εγώ τελείωνα το φαγητό μου και δεν υπήρχαν άλλα παιδιά στο τραπέζι, πήγαινα να σταθώ πίσω του για να ρίξω επάνω της κάποια κλεφτή ματιά. Σ' αυτήν τη μικρή τηλεόραση παρακολούθησα τον μεγαλύτερο Πανιώνιο όλων των εποχών, που βγήκε δεύτερος το 1971 πίσω από την Α.Ε.Κ., να αντιμετωπίζει την Ατλέτικο Μαδρίτης στα πλαίσια του κυπέλλου ΟΥΕΦΑ έχοντας στη σύνθεσή του παίκτες, όπως ο Φίλης, ο Σκρέκης, ο Χαΐτας, ο Δέδες, ο Θανάσης και ο Μπάμπης Ιντζόγλου.

Οι οικογένειες του θείου Λευτέρη και της θείας Ελενίτσας έρχονταν πάντα στο σπίτι μας ανήμερα το Πάσχα και ψήναμε αρνί στη βεράντα, πάνω από μια λαμαρίνα με κάρβουνα. Έρχονταν επίσης την τελευταία Κυριακή της Αποκριάς και τότε ο θείος μου ο Νίκος, ο πατέρας της Δώρας και της Καίτης δηλαδή, μας έκανε τη «χάσκα». Τα μικρότερα παιδιά, δηλαδή η Δώρα, ο Γιώργος και εγώ, καθόμαστε στο πάτωμα γονατιστοί. Ο θείος έδενε στην άκρη ενός πιττοπλάστη μια κλωστή, ενώ στην άλλη άκρη της δε-

νόταν ένα σφιχτά βρασμένο καθαρισμένο αβγό. Στη συνέχεια ο θεός κρατούσε τον πιττοπλάστη σαν καλάμι ψαρέματος, αναγκάζοντας το αβγό να εκτελέσει αιωρήσεις μπροστά από τα στόματά μας. Εμείς προσπαθήσαμε να δαγκάσουμε το αβγό χωρίς όμως να χρησιμοποιήσουμε τα χέρια μας. Το παιδί που θα το κατάρφερνε πρώτο ήταν και ο νικητής. Εγώ, βέβαια, ουδέποτε τα κατάρφερα.

Οι συγγενείς της μητέρας μου

Οι συγγενείς της μητέρας μου έμεναν πολύ κοντά. Οι πιο στενοί ήταν η αδελφή της η Φωφώ και η εξαδέλφη της η Εύη. Η Φωφώ ζούσε σ' ένα προνομιακό ρετιρέ απέναντι από το αντλιοστάσιο της ύδρευσης, στη διασταύρωση της Κασσάνδρου με την Καμενιάτου, με θέα όλη την πόλη, τον Θερμαϊκό και τα βουνά της Θεσσαλίας. Ήταν παντρεμένη με τον θείο μου τον Μήτσο και είχαν ένα γιο, τον Πάρι, εννέα χρόνια μεγαλύτερό μου.

Η Εύη έμενε επί της Αγίου Δημητρίου, πολύ κοντά στην εκκλησία, με τον άνδρα της τον Γιώργο (που χαϊδευτικά φώναζε Ζωρζ) και τον γιο τους τον Νεοκλή. Ο Νεοκλής ήταν μόνο δύο μήνες μεγαλύτερος μου, αλλά κέρδιζε χρονιά στο σχολείο καθώς είχε γεννηθεί Μάρτιο (την εποχή εκείνη η ημερομηνία που καθόριζε τότε ένα παιδί θα πάει σχολείο ήταν η 1^η Απριλίου και όχι η 1^η Ιανουαρίου, όπως σήμερα).

Ο Νεοκλής μπορεί να μην ήταν πολύ μεγαλύτερός μου ηλικιακά, ήταν όμως ανέκαθεν μεγαλύτερός μου σωματικά· τόσο ψηλότερος, όσο και βαρύτερος. Αυτός ήταν και ένας καημός της μάνας μου, που έβλεπε το μοναχοπαιδί της, που δεν ήταν και ιδιαίτερα φαγανό, να υστερεί σε ανάπτυξη συγκρινόμενο με ένα συνομήλικό του. Βέβαια, εγώ ουδέποτε είχα πρόβλημα ανάπτυξης, αλλά άντε να το δώσεις αυτό να το καταλάβουν αυτοί που ένιωσαν τι θα πει στέρηση τροφής, που βίωσαν την τραγικότητα της κατοχής και ταύτισαν την υγεία με τη διατροφική ευμάρεια.

Ανάλογη αντιμετώπιση έχω και στις μέρες μας:

«Είσαι πολύ αδύνατος» ή «Βάλε κανένα δράμι επάνω σου, βρε παιδάκι μου».

Έτσι πείστηκα κάποια στιγμή να πάω σε έναν ειδικό, ο οποίος ωστόσο έκρινε ότι το βάρος μου σε σχέση με το ύψος μου, είναι ιδανικό. Τώρα όμως που το σκέφτομαι, όσοι με χαρακτήριζαν αδύνατο ήταν υπέρβαροι (για να μην πω παχύσαρκοι). Κατέληξα δε στο συμπέρασμα, ότι αντιδρούσαν έτσι ή επειδή ήταν συνηθισμένοι από την πλειονότητα των υπέρβαρων Ελλήνων ή από το γεγονός ότι λάμβαναν τον εαυτό τους ως σημείο αναφοράς ή, τέλος, επειδή χαρακτηρίζοντας έναν φυσιολογικό άνθρωπο αδύνατο, ήταν ένας τρόπος να μη νιώθουν αυτοί υπέρβαροι.

Οι γονείς μου με απόχτησαν σε σχετικά μεγάλη ηλικία και, έχοντας ήδη χάσει ένα παιδί, ήταν απέναντί μου ιδιαίτερα προστατευτικοί, με αποτέλεσμα να μη μου επιτρέπουν να πηγαίνω να παίξω στην αυλή του Αγίου Δημητρίου. (Αυτό όμως δε μ' εμπόδιζε να παίζω όταν σχολνούσα, πριν γυρίσω στο σπίτι). Έτσι, η πιο στενή μου παρέα ήταν ο Νεοκλής, ο οποίος συγκέντρωνε τα πλεονεκτήματα να έχει παραπλήσια ηλικία με τη δική μου και να μένει κοντά.

Με τον Νεοκλή παίζαμε με επιτραπέζια, με στρατιωτάκια, με όπλα, με ό,τι γενικά μπορεί να παίξει ένα αγόρι της ηλικίας μας. Το αγαπημένο μας παιχνίδι όμως ήταν «χονδρός - λιγνός». Βλέπαμε κάποια ταινία των ανεπανάληπτων κωμικών στον κινηματογράφο και μετά ανυπομονούσαμε να την αναπαραστήσουμε στο σπίτι του ή στο δικό μου. Είναι προφανές ότι ήταν ξεκάθαρο για τον καθένα μας ποιον ρόλο θα παίζε.

Η κινηματογραφική μας διασκέδαση λάμβανε χώρα συνήθως τα κυριακάτικα πρωινά στους κινηματογράφους «ΑΧΙΛΛΕΙΟΝ» και «ΑΓΓΕΛΙΚΑ», επί της Αγίου Δημητρίου, ή στον «ΟΛΥΜΠΙΑΣ», που βρισκόταν λίγο πιο επάνω, στην οδό Ολυμπιάδος. (Από αυτούς τους κινηματογράφους μόνο το «ΑΧΙΛΛΕΙΟΝ» υπάρχει στις μέρες μας και λειτουργεί σαν θέατρο.) Το περιεχόμενο δε των ταινιών ήταν ένα ποτ πουρί από «Ταρζάν», κινούμενα σχέδια,

«Χονδρό-λιγνό» ή «Σαρλώ» και κάποια σύντομη παιδική ταινία και έφερε τον τίτλο «ΣΙΝΕΑΚ». Στους κινηματογράφους έβρισκα την ευκαιρία να φάω πατατάκια, κάτι που δεν υπήρχε ποτέ στο σπίτι μας. Τα πατατάκια τότε ήταν συσκευασμένα σε διαφανείς σακούλες ζελατίνης (τα πιο διαδεδομένα δε, ήταν της εταιρίας «ΤΣΑΚΙΡΗΣ»). Ο πατέρας μου με πήγαινε ενίοτε και στο παιδικό θέατρο της Μαίρης Σοΐδου ή στον «Καραγκιόζη». Οι παραστάσεις του «Καραγκιόζη» δίνονταν στο κτήριο της Χ.Α.Ν.Θ., ενώ το παιδικό θέατρο ανέβαινε στον χώρο του θεάτρου Χατζώκου (στις μέρες μας στεγάζει τη δεύτερη αίθουσα προβολής του κινηματογράφου «ΟΛΥΜΠΙΟΝ»).

Οι γονείς του Νεοκλή ασχολούνταν με τη μουσική· ο πατέρας του ήξερε να παίζει βιολί και η μητέρα του πιάνο. Ήταν επόμενο να δώσουν στο παιδί τους μουσική παιδεία και έτσι ο Νεοκλής από πολύ μικρός άρχισε να μαθαίνει βιολί. Αυτό ήταν όμως η αρχή του δικού μου μαρτυρίου. Γιατί όταν πήγαινα στο σπίτι του για να παίξουμε, έπρεπε να περιμένω ένα τέταρτο ή μισή ώρα –που μου φαινόταν αιώνας– μέχρι να τελειώσει τη μουσική του μελέτη. Περνούσα έτσι τον χρόνο μου ακούγοντας τον Νεοκλή να γρατζουνά το δύστυχο όργανο προσπαθώντας να βγάλει τις σωστές νότες και περιμένα την πολυπόθητη ώρα της ολοκλήρωσης της μελέτης, που θα σήμαινε την έναρξη του παιχνιδιού. Όσο συχνότερα παρακολουθούσα τον Νεοκλή να παίζει βιολί, τόσο περισσότερο μισούσα το βιολί και την κλασική μουσική γενικότερα. Μου πήρε πολλά χρόνια για να το ξεπεράσω και να ανακαλύψω τη μαγεία που έκρυβε η κλασική μουσική. Ευτυχώς, ο Νεοκλής συνέχισε –με το καλό ή με το ζόρι δεν ξέρω– τις μουσικές του σπουδές με αποτέλεσμα σήμερα να είναι ένας πετυχημένος επαγγελματίας μουσικός. Μπορεί με τον Νεοκλή τα τελευταία χρόνια να μη βρισκόμαστε συχνά, φροντίζω όμως να τον θυμάμαι όταν θέλω να βρω εισιτήρια για κάποια σημαντική όπερα ή συναυλία.

Με την οικογένεια του Νεοκλή πηγαίναμε πολύ συχνά τις Κυριακές ημερήσιες εκδρομές. Ο πατέρας του είχε ένα *Sunbeam*, στο οποίο επιβιβαζόμαστε και οι δύο οικογένειες. Αν δεν κάνω

λάθος, ήταν ο μόνος από τους στενούς συγγενείς και φίλους που είχε αυτοκίνητο το 1970. Πολύ συχνός τόπος προορισμού μας ήταν το Πανόραμα και οι ταβέρνες του «Ιορδάνη» και του «Πλάτανου». Ένα από τα κριτήρια των εστιατορίων που καθόμασταν ήταν να έχει μπύρα «ΑΛΦΑ», την μπύρα που προτιμούσε ο θείος «Ζωρζ» σε αντίθεση με την άλλη μπύρα της εποχής, τη «FIX». Ο πατέρας μου συνήθιζε να πίνει ρετσίνα και μάλιστα «ΜΑΛΑΜΑΤΙΝΑ». Εκείνη την εποχή η «ΜΑΛΑΜΑΤΙΝΑ» κυκλοφορούσε σε μπουκάλια με ιδιάζον κοντόχοντρο σχήμα και το χαρακτηριστικό σήμα με το ανθρωπάκι με το κλειδί στην κοιλιά του. Για μεγάλο διάστημα υπήρχε μια διαφημιστική γιγαντοαφίσα της στην οδό Βενιζέλου, απέναντι από το Καραβάν-Σεράι (τότε δεν υπήρχε τόσο μεγάλος αριθμός γιγαντοαφισών όπως στις μέρες μας).

Στο σπίτι του Νεοκλή γνώρισα μια μέρα και ένα ακόμη χαρακτηριστικό της εποχής. Ένα απόγευμα είχαμε πάει με τη μητέρα μου επίσκεψη στο σπίτι τους. Εκεί βρίσκονταν και κάποιες άλλες κυρίες, τις οποίες εγώ δεν ήξερα. Ανάμεσά τους ήταν και μια κυρία που είχε μαζί της μια μεγάλη τσάντα, κάτι σαν ταξιδιωτικό σάκο. Εγώ δεν έδωσα σημασία και πήγα στο διπλανό δωμάτιο για να παίξω με τον Νεοκλή. Βγαίνοντας από το δωμάτιό του μετά από λίγη ώρα, είδα την κυρία με το σάκο να τον έχει ανοίξει, να βγάζει από μέσα και να επιδεικνύει κάτι πλαστικά κουτιά. Όταν γυρνούσαμε αργότερα στο σπίτι, πρόσεξα ότι η μητέρα μου κρατούσε μια σακούλα που περιείχε κάποια από τα κουτιά της κυρίας.

«Τι είναι αυτά τα κουτιά μαμά;»

«Βάζουμε φαγητό μέσα τους. Τάπερ λέγονται.»

Δεν θέλω να κάνω διαφήμιση στην Tupperware, αλλά εκείνα τα δοχεία, που μου είχε φανεί τελείως ανορθόδοξος ο τρόπος πλασαρίσματός τους στην αγορά, αποδείχθηκαν ανθεκτικότερα, αφού η χρήση τους άντεξε για περισσότερο από τριανταπέντε χρόνια.

Ο Νεοκλής ήταν λοιπόν ο συνομήλικος που παίζαμε μαζί, αλλά

εξίσου συχνή ήταν η επαφή που είχα με τον Πάρι, ο οποίος ασκούσε επάνω μου και τη μεγαλύτερη επιρροή. Ο Πάρις έπαιρνε καμιά φορά τα παιχνίδια μου που του άρεζαν ή μ' έβαζε να παίζω όπως αυτός ήθελε· ήταν γενικώς το πρότυπό μου και έπαιζε ουσιαστικά τον ρόλο του μεγαλύτερου αδελφού που ποτέ δεν είχα.

Με τον Πάρι παίζαμε πολύ με τα στρατιωτάκια μου. Μου έμαθε μάλιστα να παίζω με αυτά ένα είδος ποδοσφαιράκι, κάτι σαν το σημερινό Subuteo. Τα στρατιωτάκια αντιπροσώπευαν μια ομάδα ανάλογα με το χρώμα που είχε η στολή τους. Αν θέλαμε π.χ. να παίξουμε Ολυμπιακός - Ηρακλής, τοποθετούσαμε τους τσολιάδες εναντίον των αεροπόρων (μάλιστα σε διάταξη ανάλογα με το σύστημα που έπαιζε η ομάδα: 4-2-4 ή 4-3-3). Τις εστίες τις φτιάχναμε από κύβους, μολύβια και τούλι μπουμπουνιέρας, ενώ την μπάλα από αλουμινόχαρτο, που είχε εισβάλει πριν από λίγο καιρό στα ελληνικά νοικοκυριά. Το παιχνίδι αυτό με συντρόφευε σχεδόν σ' όλα τα μαθητικά μου χρόνια, καθώς παρουσίαζε το πλεονέκτημα να μπορώ να το παίζω και μόνος μου, φροντίζοντας μάλιστα να νικήσει όποιος εγώ ήθελα. Σήμερα κυκλοφορούν πολύ πιο εξελιγμένα στρατιωτάκια, με άψογη απομίμηση των ανθρώπινων κινήσεων. Κυκλοφορούν όμως ακόμα τα στρατιωτάκια που με γαλούχησαν, κυρίως σε φιλικατζίδικα, τοποθετημένα σε διάταξη παρέλασης μέσα σε χάρτινα κουτιά με διαφανές παράθυρο ζελατίνης και φόντο συνήθως τον άγνωστο στρατιώτη.

Ο Πάρις ήταν, επίσης, αυτός που με μύησε στον κόσμο του πραγματικού ποδοσφαίρου και των ομάδων και μ' έκανε να ακούω κάθε μεσημέρι Κυριακής τη μετάδοση των αγώνων από το ραδιόφωνο. (Τότε μετέδιδαν δύο παιχνίδια, τα σπουδαιότερα, σπανιότερα τρία. Η προσπάθεια δε εξελληνισμού των πάντων από τη χούντα δεν άφησε ανεπηρέαστο και το ποδόσφαιρο, η μετάδοση των αγώνων του οποίου ήταν συνήθως διανθισμένη από τη χρήση όρων σε άπταιστη καθαρεύουσα, όπως γωνιαίο λάκτισμα, εσχάτη των ποινών κ.λ.π.). Έτσι γνώρισα τις έννοιες του πρωταθλήματος και του κυπέλλου και ο Άρης, που κατέκτησε το κύπελλο το 1970 στο Καυταντζόγλειο με αντίπαλο τον Π.Α.Ο.Κ.,

ήταν η πρώτη μου ομάδα (γιατί με την πάροδο των ετών άλλαξα μερικές φορές συλλογικές προτιμήσεις), ενώ ο Σπυρίδων, ο Κεραμιδάς, ο Χρηστίδης, ο Ναλμπάντης, ο Κώστας Παπαϊωάννου και ο Αλεξιάδης οι πρώτοι ποδοσφαιριστές που γνώρισα. Έμαθα ακόμη τον Παναθηναϊκό, την Α.Ε.Κ., τον Ολυμπιακό, τον Εθνικό, τα Τρίκαλα, την Προοδευτική, τον Ηρακλή, τον Πανιώνιο, το Αιγάλεω, τον Φωστήρα, τον Βύζαντα Μεγάρων. Εβδομάδα με εβδομάδα οι γνώσεις μου αυξάνονταν γιατί, εκτός από το ραδιόφωνο και τον Πάρι, είχα πλέον ως πηγή πληροφοριών και τις «τύχες», φακελάκια με φωτογραφίες ποδοσφαιριστών, που αγόραζα από το φιλικατζίδικο του κυρ-Γιάννη κάτω απ' το σπίτι μας. Απέκτησαν έτσι εικόνα και μορφή, ονόματα όπως ο Συρόπουλος, ο Ψυμόγιαννος, ο Παπανεμανουήλ, ο Αποστολίδης, ο Σιδηρόπουλος, ο Πουπάκης, ο Παμπουλής, ο Παπάς, ο Κρεμμύδας, ο Γονιός, ο Σούρπης, ο Λικουρίνος, ο Χατζησκουλίδης, ο Κουβάς, ο Γραμμός.

Ραδιόφωνο και τηλεόραση

Το ραδιόφωνο μας, ήταν ένα ογκώδες Blaupunkt με λυχνίες, στην πρόσοψη του οποίου ήταν γραμμένα τα ονόματα διαφόρων μεγάλων πόλεων του εξωτερικού. Μετακινώντας τη βελόνα στο αντίστοιχο όνομα και επιλέγοντας τα κατάλληλα κύματα «έπιανες» Λονδίνο, Βερολίνο κ.λ.π. Παρόμοια ραδιόφωνα σήμερα στα παλιατζίδικα της Τοσίτσα κοστίζουν 400€ περίπου. Το ραδιόφωνο είχε φέρει στο σπίτι ο θείος μου ο Πάνος, ο οποίος κουβαλούσε και ό,τι καινούργιο έβγαινε. Αυτός είχε φέρει παλαιότερα ένα μαγνητόφωνο με μπομπίνες και αυτός, επίσης, έφερε το 1970 αυτό που θα παραγκώνιζε το μαγνητόφωνο, το περίφημο pick up.

Το pick up είχε τη μορφή μικρής βαλίτσας. Στο κύριο μέρος της τοποθετούνταν οι δίσκοι, ενώ στο καπάκι της υπήρχε ενσωματωμένο το ηχείο. Η νεοεισαχθείσα συσκευή πλαισιώθηκε γρήγορα από τους απαραίτητους δίσκους που αντιπροσώπευαν τις προτιμήσεις των δικών μου: «Τραγούδια του χθες» με τη Φρα-

ντσέσκα Ιακωβίδου, «Καντάδες του παλιού καιρού», «Οπερέτες του Νίκου Χατζηαποστόλου και του Θεόφραστου Σακελλαρίδη». Ο Πάρις, που δεν είχαν στο σπίτι τους ακόμα pick up, έφερε να ακούσει κάτι δίσκους με ξένα τραγούδια, που οι δικοί μου χαρακτηρίζαν απαξιωτικά «γιεγιέδικα».

Για την αφεντιά μου υπήρχαν μερικά παραμυθάκια σε δίσκους σαράντα πέντε στροφών με τις φωνές της Ξένιας Καλογεροπούλου και της Νόρας Κατσέλη. Τα ακούσματα όμως που κέντρισαν το ενδιαφέρον μου ήταν οι μεγάλες λαϊκές επιτυχίες της εποχής: «Πετραδάκι-πετραδάκι», «Ντιφλανταντά», «Επιπόλαιος», «Ρωμιός αγάπησε Ρωμιά», «Γοργόνα» (ή «Στην απάνω γειτονίτσα», όπως το ξέραμε), «Ο Σταμούλης ο λοχίας», «Να 'τανε το '21» και προπαντός η «Κυρά-Γιώργαινα», την οποία μου τραγουδούσαν συνεχώς και αναδείχθηκε σε εθνικό ύμνο της οικογένειας. (Ο θείος μου είχε και έναν δίσκο κάποιου Θεοδωράκη, τον οποίο δεν ακούγαμε ποτέ και τον είχε βάλει μάλιστα μέσα σε άλλο εξώφυλλο, χωρίς τότε να καταλαβαίνω τον λόγο).

Η έννοια του λαϊκού τραγουδιστή για μένα είχε ταυτιστεί με τη μορφή του Γιάννη Καλατζή, ο οποίος ερμήνευε τότε τις μεγαλύτερες και τις περισσότερες επιτυχίες. Σχεδόν το ένα στα δύο σουξέ της εποχής ήτανε δικό του. Δεν υπήρχε περίπτωση να περάσω έξω από το σφαιριστήριο «Μακεδόνες» ή την καφετερία στην γωνία της Αγίου Δημητρίου με την Αγίου Νικολάου και να μην ακούσω κάποιο τραγούδι του.

Ο Καλατζής ξεκίνησε μια πορεία σχεδόν παράλληλη με του Γιώργου Νταλάρα και του Γιάννη Πάριου, ερμηνεύοντας τραγούδια των ίδιων συνθετών, όπως ο Λοΐζος, ο Κουγιουμτζής, ο Κατσαρός. Διέγραψε σε πολύ σύντομο διάστημα μια εκπληκτική καριέρα (στηριγμένη όμως στα πανέμορφα τραγούδια που είπε, σε αντίθεση με τους σημερινούς διάττοντες αστέρες όπου το επίπεδο των τραγουδιών είναι ίσως το λιγότερο που μετρά στην άνοδό τους). Ας μην ξεχνάμε ότι σε εξώφυλλα αριστουργηματικών δίσκων, όπως «Σταθμός», «Θαλασσογραφίες», «Όταν ανθίζουν πα-

σχαλιές», το δικό του όνομα ήταν αυτό που φιγουράριζε πρώτο. Ο Λευτέρης Παπαδόπουλος μάλιστα στο εξώφυλλο κάποιου δίσκου αναφέρει ότι «κανένας τραγουδιστής δεν έκανε τόσο πολλές επιτυχίες σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα», άποψη με την οποία συμφωνώ απόλυτα. (Πολλές επιτυχίες σε σύντομο χρονικό διάστημα, βέβαια, έκανε και ο Γιάννης Πουλόπουλος, ερμηνεύοντας όμως πολύ μεγαλύτερο αριθμό τραγουδιών, πολλά εκ των οποίων πέρασαν απαρατήρητα. Ο Καλατζής σχεδόν ό,τι τραγουδούσε γινόταν επιτυχία). Το άστρο του έσβησε σχετικά απότομα στα μέσα της δεκαετίας του '70, με τελευταίο ίσως επιτυχημένο (;) δίσκο το «Και η ζωή συνεχίζεται». Είναι απορίας άξιο (τουλάχιστον στο ευρύ κοινό) πως περιθωριοποιήθηκε, δισκογραφικά τουλάχιστον, αυτός ο καλλιτέχνης.

Ο Γιώργος Κατσαρός, με τη σειρά του, ήταν ο συνθέτης που κυριαρχούσε στον χώρο του λαϊκού και του ελαφρολαϊκού, κυρίως, τραγουδιού την αντίστοιχη περίοδο. Είχε τεράστιο όγκο δουλειάς και πάρα πολλές επιτυχίες (αρκεί ενδεικτικά να θυμηθούμε «Τα Κύθηρα» και «Νικολή-Νικολή» με τον Μητροπάνο, «Δεν υπάρχει ευτυχία» με τη Διαμάντη, «Τι κρίμα» με τον Πάριο, «Αλβανία» και «Πίσω από τις καλαμιές» με τη Μαρινέλλα, «Έσβησε το κερί Μαρία» με τον Μπιθικώτση, «Πάμε για ύπνο Κατερίνα» με τον Πουλόπουλο, εκτός από τα αμέτρητα σουξέ που έκανε με τον Καλατζή). Η αλήθεια είναι ότι ευνοήθηκε από τη δικτατορία, η οποία με τη σειρά της ευνοούνταν από το είδος της μουσικής που έγραφε. Και σαφώς δεν μπορούμε να πούμε ότι ο Κατσαρός ήταν ένας από τους κύριους εκφραστές του λεγόμενου έντεχνου λαϊκού τραγουδιού, που αποτέλεσε μία από τις πτυχές του σύγχρονου πολιτισμού μας. Δεν μπορούμε όμως να μην του αναγνωρίσουμε ότι και ταλέντο είχε και, κυρίως, ικανότητα να κάνει επιτυχίες. Κι αν αναλογιστούμε ότι τη θέση στην οποία βρισκόταν τότε ο Κατσαρός στη συνέχεια την κατέλαβαν συνθέτες σαν τον Καρβέλα ή τον Φοίβο, ο καθένας μας μπορεί να βγάλει τα συμπεράσματα του για την πορεία της μουσικής μας.